

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

چشم انداز روابط ایران و چین در سال ۱۴۰۰

پژوهش
تجزیه
معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی ظریف

۲	مقدمه
۲	پیشینه روابط ایران و چین
۲	الف) قبل از انقلاب اسلامی
۳	ب) پس از انقلاب اسلامی
۳	ابتکار کمربند و راه
۴	برنامه راهبردی ۲۵ ساله ایران و چین
۵	ادعای منابع غربی
۵	دیدگاهها درباره برنامه راهبردی ۲۵ ساله ایران و چین
۶	جمع بندی

ایران و چین، صاحبان دو تمدن کهن آسیایی از دیرباز دارای روابط تجاری و اقتصادی بوده‌اند و هر دو کشور از منافع حاصل از این تعامل منتفع شده‌اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی سیاست «نه شرقی، نه غربی» به اصل اساسی سیاست خارجی ایران تبدیل شد و ایران انقلابی تلاش کرد بجای اتکالی به ابرقدرت‌ها به خود اتکا کند و مناسبات خود را با کشورهای مو سوم به جنوب که جمهوری خلق چین نیز یکی از آنها بود، گسترش دهد. با وجود اینکه روابط ایران و چین در ابتدای انقلاب بیشتر فرهنگی بود، پکن با نقص تحریم‌های کشورهای غربی علیه ایران در دوران جنگ تحمیلی، تسلیحات در اختیار ایران قرار داد. پس از پایان جنگ تحمیلی نیز مناسبات دو ستانه ایران و چین برقرار بود، ولی هیچ‌گاه تبادلات اقتصادی و تجاری دو کشور به سطح قابل انتظار نرسید. در دهه گذشته و پس از اعمال تحریم‌های گسترده آمریکا علیه ملت ایران، مراودات تجاری ایران و چین هر روز ابعاد وسیع‌تری یافت و چین امروز بزرگترین شریک تجاری ایران محسوب می‌شود. طرح راه ابریشم جدید به نام «ابتکار کمربند و راه» فرصت جدیدی برای گسترش همکاری‌های ایران و چین فراهم آورده است. در همین راستا دو کشور مصمم هستند با نهایه‌ی کردن یک برنامه جامع راهبردی ۲۵ ساله، شراکتی پایدار برای چندین دهه پیش رو ترسیم کنند.

پیشینه روابط ایران و چین ■

الف) پیش از انقلاب اسلامی

ب) قبل از انقلاب اسلامی

الف) قبل از انقلاب اسلامی

پیشینه روابط تمدنی ایران و چین به بیش از دو هزار و ۶۰۰ سال می‌رسد. تعامل دو کشور از عهد ساسانیان آغاز شد و در دوره احداث جاده ابریشم، به اوج خود رسید؛ هرچند ارتباطات در برهه‌ای کاهش یافت، اما پس از ظهور اسلام مجدداً توسعه پیدا کرد. پیشینه روابط ایران و چین در دوران جدید به سال‌های آغازین قرن بیستم برمی‌گردد. سال ۱۲۹۹ شمسی نخستین گام در این زمینه برداشته شد و عهدنامه مودت کنسولی و قضائی بین دو دولت در رم به امضا رسید. اوایل قرن بیستم، در سال ۱۹۱۱ هم‌زمان با انقلاب مشروطیت ایران، انقلاب دموکراتیک بورژوازی در چین اتفاق افتاد. انقلاب مشروطه پایه‌های حکومت قاجار را لرزاند و انقلاب ۱۹۱۱ چین، طومار دودمان سلسله «چینگ» را در هم پیچید و آن را سرنگون کرد. از آن پس، تاریخ دو کشور تقریباً هم‌زمان و به صورت یکسان پیش رفت. پس از تأسیس جمهوری خلق چین در سال ۱۹۴۹، این کشور با شوروی هم‌پیمان و وارد اردوگاه سوسیالیستی شد.

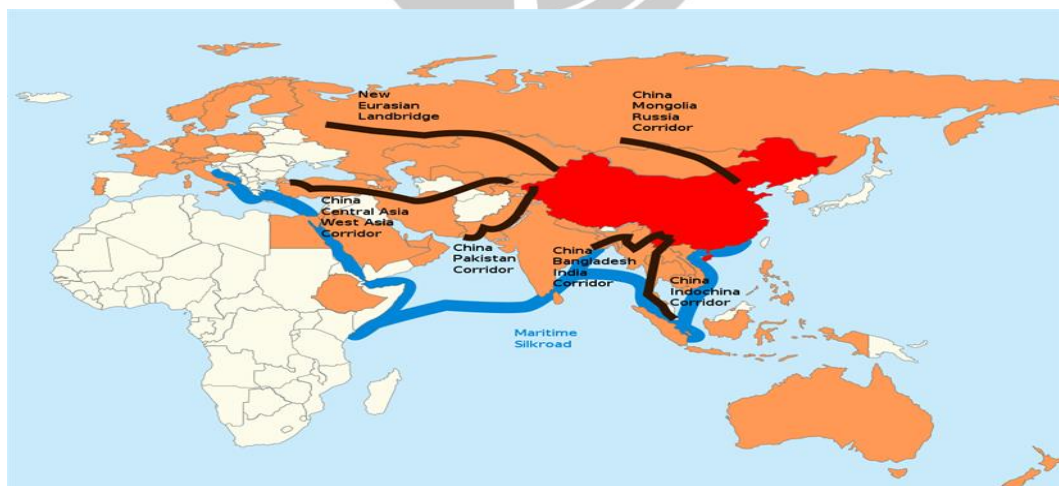
ب) پس از انقلاب اسلامی

روابط رسمی فرهنگی بین دو کشور نخستین بار با امضای قرارداد همکاری‌های فرهنگی بین ایران و چین که مقدمات آن پیش از انقلاب و در سال ۱۳۵۷ فراهم شد، ولی به دلیل وقوع انقلاب اسلامی به تأخیر افتاد، سرانجام در سال ۱۳۶۲ و در سفر رسمی وزیر امور خارجه وقت، به پکن امضا شد. متعاقب این ابلاغ، همکاری‌های رسمی فرهنگی، علمی و فنی بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری خلق چین وارد مرحله تازه‌ای شد.^۱

اردیبهشت ۱۳۶۸ حضرت آیت‌الله خامنه‌ای که در آن زمان رئیس جمهور ایران بودند، به چین سفر کردند. این سفر پیوند دو ملت را در سال‌های بعد تقویت کرد. بهمن ۱۳۹۴ تحول بزرگ دیگری در روابط تهران و پکن به وقوع پیوست که مناسبات دو کشور را بسیار گسترده کرد. «شی جین‌پینگ»، رئیس جمهور چین به همراه سه معاون و شش وزیر کابینه‌اش به تهران سفر کرد و ۱۷ سند و یادداشت تفاهم همکاری بین دو کشور ایران و چین امضا شد. یادداشت تفاهم کمربند اقتصادی جاده ابریشم، همکاری در زمینه مصارف صلح‌آمیز انرژی، معاهده در زمینه معاضدت حقوقی دوجانبه در موضوعات کیفی و معاهده معاضدت قضایی در موضوعات مدنی و تجاری، و تفاهم همکاری‌های زیست‌محیطی از جمله سندهای همکاری امضا شده میان مقامات ایرانی و چینی بود. ایران و چین همچنین یادداشت تفاهم تقویت همکاری‌های صنعتی، معدنی و سرمایه‌گذاری امضاء کردند و یادداشت تفاهمی در زمینه همکاری‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات میان طرفین به امضاء رسید.^۲

■ ابتکار کمربند و راه

جاده ابریشم شبکه راه‌های به هم پیوسته‌ای در آسیا بود که شرق، غرب و جنوب آسیا را به هم و به شمال آفریقا و شرق اروپا پیوند می‌داد. این مسیر تا قرن ۱۵ میلادی، بزرگ‌ترین شبکه بازرگانی دنیا بود. حالا در ابتدای قرن ۲۱ میلادی چینی‌ها به دنبال احیای این جاده راهبردی هستند. طرح راه ابریشم جدید یا «ابتکار کمربند و راه»،^۳ طرح سرمایه‌گذاری گسترده و عظیم در زیربنای اقتصادی بیش از ۶۰ کشور جهان از سوی چین است و توسعه دو مسیر تجاری «کمربند اقتصادی راه ابریشم» و «راه ابریشم دریایی» را در بر می‌گیرد. این طرح عظیم اقتصادی می‌تواند در کنار قدرت نظامی چین موجب تفوق پکن در شرق آسیا و منطقه اوراسیا شود و هژمونی رو به افول آمریکا را با خطری جدی و زود هنگام مواجه کند.

۱. همان

۲. دویچه‌وله، «در دیدار روسای جمهور ایران و چین اسناد همکاری امضا شد»، ۱۶/۲۳/۲۰۱۶

دولت چین با مطرح کردن ابتکار کمربند و راه در سال ۲۰۱۳ میلادی، از آن به عنوان پیشنهادی برای تحقق همگرایی اقتصادی در منطقه و دستاورد (برد - برد) برای همه کنشگران آن یاد می‌کند و درصدد است با ترغیب کشورهای منطقه در راستای ملحق شدن به این طرح و پویایی در پیشبرد آن، این ایده بلندپروازانه را جامه عمل بپوشاند. این ابتکار با هدف اعمال سیاست های دوستانه در قبال کشورهای منطقه و جهان معرفی شده است و دولت چین همواره از ابتکار کمربند و راه به عنوان «پیشنهاد» یاد می‌کند که بر اساس آن هر کشوری در خصوص پیوستن به آن مختار است. مشارکت جمهوری اسلامی ایران نیز در این ابتکار خواست چینی‌هاست.^۱

■ برنامه راهبردی ۲۵ ساله ایران و چین

برنامه ۲۵ ساله همکاری‌های جامع ایران و چین، پیش نویس توافق و مذاکرات میان نظام جمهوری اسلامی ایران و جمهوری خلق چین برای سرمایه‌گذاری در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی ایران است. در این سند همچنین توافق شده است دو کشور ایران و چین در زمینه‌های نظامی، امنیتی، قضایی و فرهنگی نیز همکاری داشته باشند. گفتگوهای اولیه برای دستیابی به این توافقنامه به سفر «شی جین‌پینگ»، رئیس‌جمهور چین به ایران در سال ۱۳۹۴ باز می‌گردد. از سال ۱۳۹۸ انعقاد این سند به‌طور جدی مورد بحث کارشناسان دو کشور قرار گرفت و چند متن پیش نویس هم میان دو کشور مبادله شد. نهایتاً هیئت دولت جمهوری اسلامی پیش‌نویس نهایی برنامه ۲۵ ساله همکاری‌های جامع ایران و چین را سوم تیر ۱۳۹۹ در جلسه هیئت دولت بررسی و تأیید کرد. در همان نشست به وزارت امور خارجه ایران مأموریت داده شد طی مذاکرات نهایی با طرف چینی، براساس منافع متقابل بلندمدت، این برنامه را به امضای طرفین برساند. گفته می‌شود پروژه‌ها و مبادلاتی که در پی سند ۲۵ ساله اجرا می‌شود حجم بسیار بالایی دارد و تبادلات اقتصادی دو کشور سالانه به رقم ۴۰ میلیارد دلار خواهد رسید.

برنامه ۲۵ ساله همکاری‌های جامع ایران و چین با این هدف تدوین شده است که فصلی جدید در مناسبات دو تمدن بزرگ آسیایی گشوده شود و گامی موثر جهت تحقق اراده مشترک رهبران در جهت تعمیق روابط و تقویت همکاری‌های دوجانبه در زمینه‌های مختلف در چارچوب ابتکار کمربند و راه باشد. بر اساس متن فارسی ویرایش نهایی «پیش‌نویس قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین» محورهای مهم همکاری میان دو کشور اینگونه ترسیم شده است:^۲

گسترش همکاری‌های دوجانبه اقتصادی و تجاری
تعامل موثر بین دستگاه‌های عمومی دولتی و بخش خصوصی و مناطق آزاد و ویژه
افزایش میزان اثرگذاری در حوزه‌های اقتصادی، فناوری و گردشگری
مشارکت راهبردی در حوزه‌های مختلف اقتصادی
گسترش همکاری‌ها بین دانشگاه‌ها، بخش‌های فناوری و علمی
بازنگری موثر و مستمر همکاری‌های مشترک اقتصادی به منظور فائق آمدن بر موانع و چالش‌ها
حمایت از مواضع یکدیگر و همکاری در مجامع بین‌المللی و سازمان‌های منطقه‌ای
تقویت اجرای قانون و همکاری‌های امنیتی در حوزه‌های مختلف از جمله مبارزه با تروریسم
گسترش همکاری نظامی برای تقویت ظرفیت‌های دفاعی و راهبردی
همکاری در زمینه‌های دیگر

۱. شاه‌محمدی، پرپسا، «چالش‌های سیاسی و امنیتی راهبرد چین برای جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۱۰۰ زمستان، سال ۱۳۹۶، ص ۱۲۰

۲. تابناک، «متن فارسی ویرایش نهایی پیش‌نویس قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین»، ۱۳۹۹/۴/۲۲

نکته قابل توجه اینکه وزارت خارجه ایران اصالت متن پیش‌نویس قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین را رد کرده است و وعده داده جزئیات سند همکاری راهبردی ۲۵ ساله ایران و چین را به طور کامل برای مردم بیان کند.

■ ادعای منابع غربی

طی این توافقنامه چین ۲۸۰ میلیارد دلار در صنعت نفت و گاز ایران و ۱۲۰ میلیارد دلار در صنعت حمل و نقل ایران سرمایه‌گذاری می‌کند. در مقابل شرکت‌های چینی اولویت اول اجرای پروژه‌ها هستند و پنج هزار سرباز چینی برای تامین امنیت پروژه‌ها به ایران اعزام می‌شوند.^۱

این توافق ضمن تاثیر بر استراتژی گسترده پکن در خلیج فارس و روابطش با کشورهای عربی، باعث تغییر توزیع قدرت منطقه یا تضعیف برتری استراتژیک طولانی مدت آمریکا در منطقه نخواهد شد.^۲

چین به دلیل همکاری‌های فنی با (رژیم) اسرائیل خواهان قربانی کردن روابطش به دلیل توافق با ایران نیست. کشورهای عربی خلیج فارس نسبت به ایران شرکای تجاری امن‌تری هستند و چین حتماً به دلیل مزایای اقتصادی با ایران، نفوذ خود را در منطقه به خطر نمی‌اندازد.^۳

تهران در پی افزایش مشارکت با چین نیست؛ دلیل اصلی این است که، تهران از یک دهه سرمایه‌گذاری‌های گسترده چین در اقتصادهای در حال توسعه جهان کنار گذاشته شده و محروم بوده است. گرچه اعمال تحریم‌ها نتوانست چین را کاملاً از ایران دور نگهدارد، اما از سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت چین پیشگیری کرد.^۴

■ دیدگاه‌ها درباره برنامه راهبردی ۲۵ ساله ایران و چین

زمانی که یک قرارداد تجاری و اقتصادی بین دو کشور امضاء می‌شود، آن هم قراردادی با این حجم و گستردگی و در بازه زمانی نزدیک به ۲۵ سال قطعاً برای نهایی شدن باید رایزنی‌های سیاسی و دیپلماتیک لازم و مستمری از سوی دو کشور چین و جمهوری اسلامی ایران به منظور تعریف و تبیین منافع مشترک ذیل عملیاتی شدن این قرارداد در دستور کار قرار گیرد. اگرچه چین مهم‌ترین و اولین شریک تجاری جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود، اما در حوزه سیاسی و دیپلماتیک روابط تهران - پکن آن چنان که باید پر قدرت نبوده است. گرچه برخی‌ها تلاش کردند از این قرارداد انتقاد کنند و به هر نحو ممکن و به ویژه از طریق تحریک احساسات مردمی جلوی آن را بگیرند تا مبادا کارزار فشار حداکثری بر ایران دچار خدشه شود، اما از نظر برخی کارشناسان در شرایطی که تحریم‌های آمریکا علیه ایران در راستای اعمال استراتژی فشار حداکثری به بیشترین میزان خود رسیده است، توافق بلندمدت با چین می‌تواند به ابزاری برای بی‌اثر کردن تحریم‌ها و فشار فزاینده اقتصادی بر جمهوری اسلامی ایران تبدیل شود.^۵

اسحاق جهانگیری، معاون اول رییس جمهوری: چین دومین اقتصاد بزرگ دنیاست. باید با شهامت از توسعه روابط راهبردی کشورمان با پکن دفاع کنیم و وزارت خارجه می‌تواند در حوزه‌های مختلف از انرژی تا فناوری روی این تفاهم نامه کار کند.^۶

۱. پترولیوم اکونومیست، ۱۳۹۸/۶/۲۲

۲. جاکوبو اسکیتا، موسسه دولتهای خلیج عرب در واشنگتن، ۱۳۹۹/۵/۱۴

۳. جاشوا رابین، نویسنده جزوالم پست، نشنال اینترست، ۱۳۹۹/۵/۱۱

۴. اسفندیار باتمانقلیچ، بنیانگذار مجمع ایران و اروپا، بلومبرگ، ۱۳۹۹/۴/۲۷

۵. تابناک، «ایران و چین چطور برای عقد قرارداد ۲۵ ساله به توافق رسیدند؟»، ۱۳۹۹/۴/۳۱

۶. ایرنا، «جهانگیری: اجازه ندهیم موقعیت استثنایی ترانزیتی ایران از دست برود»، ۱۳۹۹/۴/۱۷

جیا لیه بینگ، رئیس دانشکده روابط بین الملل دانشگاه زبان و فرهنگ پکن: این برنامه اساس و بنیان محکم برای گسترش روابط دوجانبه پس از شیوع ویروس کروناست. دو کشور روابط سیاسی خود را به طور فعالانه تعمیق کرده و اعتماد استراتژیک را افزایش دادند؛ دو طرف در سایه حمایت های متقابل و نیز در چارچوب طرح «یک جاده - یک کمر بند» به عنوان شاکله اصلی، همکاری های همه جانبه خود را ارتقا دادند و با تکیه بر اهمیت شکست تروریسم به پیشبرد همکاری های امنیتی اقدام کردند و همزمان در زمینه های فرهنگی و علوم انسانی همکاری ها فزاینده بوده است.^۱

محسن روحی صفت، رایزن سابق اقتصادی ایران در مالزی، سرپرست سابق سرکنسولگری جمهوری اسلامی ایران در مزار شریف، پیشاور، قندهار، رئیس سابق ستاد افغانستان و کارشناس مسائل شبه قاره و جنوب شرق آسیا: نهایی کردن سند همکاری با چین ربطی به تاثیر شرایط تحریمی، سیاست فشار حداکثری آمریکا یا آثار منفی کرونا بر اقتصاد و معیشت کشور ندارد. حتی در فضای بدون تحریم هم باید به سمت تعامل با چین حرکت کنیم. چون بر هیچ کس پوشیده نیست که چین اکنون یا قدرت اول اقتصادی و تجاری جهان است یا اینکه در چند سال آینده به این جایگاه دست پیدا خواهد کرد. این سند باعث خواهد شد امتیازات ژئوپلیتیک، استراتژیک و ژئوانرژیکی جمهوری اسلامی ایران در کنار دانش و توان اقتصادی و تجاری چین یک قدرت مضاعف را به تهران و پکن در برابر واشنگتن بدهد.^۲

داوود عامری، دبیر کل مجمع جهانی صلح اسلامی و رئیس انجمن رهپویان فرهنگی ایرانیان: در خصوص قرارداد راهبردی ایران و چین، صرف نظر از مفاد آن، چرخش نگاه مسئولین کشور از غرب به شرق جای خوشحالی دارد و باید آن را مثبت تلقی کرد.^۳

■ جمع بندی

جمهوری اسلامی ایران یک بازیگر مهم در «ابتکار کمر بند و راه» به شمار می رود؛ ایران به عنوان یک کشور «امنیت ساز» در منطقه نقش موثری در ابتکار کمر بند و راه دارد. موقعیت ممتاز ایران در منطقه و نقش بالقوه آن در مواصلات منطقه ای، موضوعی است که دارای تاریخ و چشم انداز است؛ زیرا این نقش منبث از جایگاه و اهمیت ژئوپلیتیک ایران به عنوان مؤلفه ای تغییرناپذیر قلمداد می شود.

باتوجه به منافع متقابلی که برنامه ۲۵ ساله همکاری های جامع ایران و چین برای دو طرف دارد انتظار می رود در سال ۱۴۰۰ هجری شمسی توافق تهران و پکن نهایی شود. این موضوع برای قدرت های غربی نگران کننده است، زیرا منسجم کردن همکاری ایران و چین در قالب نقشه راه ۲۵ ساله می تواند آثار و پیامدهای استراتژیک داشته باشد. نظر به اینکه این توافقنامه که دارای ابعاد سیاسی، اقتصادی و نظامی است، در صورت اجرایی شدن، می تواند تأثیر عمیقی بر مناسبات منطقه ای و بین المللی داشته باشد و آشکارا منافع آمریکا و قدرت های اروپایی را به چالش بکشد. فراموش نکنیم ایران و چین هم اکنون روابط اقتصادی گستره ای با یکدیگر دارند؛ ایران تامین کننده اصلی انرژی چین است و در مقابل، نیازمندی های بازار ایران از چین تامین می شود. ایران همچنین ظرفیت های غیرقابل انکار انسانی، ژئوپلیتیک، منابع غنی انرژی و موقعیت ترانزیتی دارد که برای چین بسیار حائز اهمیت است. طی سال

۱. ایرنا، «همکاری های تهران - پکن بنیان محکمی برای گسترش روابط است»، ۱۳۹۹/۵/۱

۲. دیپلماسی ایرانی، «سند همکاری ۲۵ ساله ایران و چین، فرصت» یا «تهدیدی» برای منافع تهران»، ۱۳۹۹/۴/۲۰

۳. خبرگزاری تسنیم، «نگاه به شرق با چشمان باز؛ ملاحظاتی چند در خصوص قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین»، ۱۳۹۹/۴/۳۱

های گذشته جمهوری اسلامی ایران در اقدامی که ناشی از بی‌اعتمادی به کشورهای اروپایی است، راهبرد نگاه به شرق را به عنوان یک استراتژی مشخص در نظر گرفته است. واکنش خشمگینانه غرب و مشخصاً آمریکا به گسترش همکاری ایران و چین نشان دهنده اهمیت تمایل تهران و پکن برای ایجاد همکاری راهبردی و پیامدهای قابل پیش بینی آن در مناسبات بین‌المللی است. باید توجه کرد ارزش سند همکاری کشورمان با چین در درون آن نهفته است، زیرا نشان می‌دهد ایران توانسته به جایگاهی رفیع در نظام بین‌الملل دست یابد و شریکی قابل اعتنا برای قدرت برتر اقتصادی دنیا در آینده نزدیک باشد.

